Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Nikula, Tarja; Kääntä, Leila

Title: Kieli koulussa: kohti kokonaisvaltaista kielikäsitystä [pääkirjoitus]

Year: 2013

Version:

Please cite the original version:

Nikula, T. & Kääntä, L. (10.12.2013). Kieli koulussa: kohti kokonaisvaltaista kielikäsitystä [pääkirjoitus]. Kieli, koulutus ja yhteiskunta : Kielikoulutuspolitiikan verkoston verkkolehti (Joulukuu). Retrieved from http://www.kieliverkosto.fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuu-2013

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Kieli koulussa: kohti kokonaisvaltaista kielikäsitystä

Tarja Nikula, Leila Kääntä

Tässä teemanumerossa käsitellään kielen roolia koulussa, erityisesti perusopetuksessa. Vaikka kaikki koulun toiminta ja oppiaineet perustuvat viime kädessä kieleen ja kielen käyttöön, opetuksen ja oppimisen kielisidonnaisuus on noussut systemaattiseen tarkasteluun vain harvoin. Tässä teemanumerossa hahmotellaan kielitietoisen koulun olemusta ja nostetaan esille erityisesti monilukutaidon käsite sekä eri oppialoille ja ?aineille ominainen kieli omanlaisenaan, kouluun aina kuuluvana monimuotoisuutena ja ”monikielisyytenä”. Pohjimmiltaan tämä tarkoittaa opettajien tietoisuutta oppiaineensa kielenkäytön tavoista ja niiden selkeämpää esiintuomista opetuksessa.

Laajemman kehyksen numeron tematiikalle muodostaa meneillään oleva opetussuunnitelmatyö, jossa linjataan kaikkia oppiaineita läpäiseviä tavoitteita ja periaatteita (OPS-luonnos 2014). Vaikka kieli ja kielen käyttö on aina ollut välttämätön ja olennainen osa koulutusta, monenlaiset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset murrokset ovat entistä selvemmin nostaneet esiin kielen keskeisyyden ja tämä näkyy myös opetussuunnitelmien perusteiden laadinnassa. Tulevaisuuden edellyttämää laaja-alaista osaamista linjattaessa on opetussuunnitelman perusteiden luonnoksessa esimerkiksi nostettu esiin ”vuorovaikutus, kulttuurinen osaaminen ja ilmaisu” sekä ”monilukutaito”. Samoin määriteltäessä kasvua ja oppimista tukevaa toimintakulttuuria sen tärkeäksi tekijäksi nostetaan ”kulttuurinen monimuotoisuus ja kielitietoisuus”.

Tällainen näkyvämpi ote kielen rooliin ei ole vain suomalaiselle koulutussuunnittelulle ominaista. Maailmanlaajuisesti on havahduttu siihen, että kielellinen tietoisuus auttaa selviämään monimuotoistuvissa toimintaympäristöissä. Esimerkiksi Australiassa perusopetuksen opetussuunnitelman yleisten valmiuksien osuudessa korostetaan koulutuksen kielellistä ulottuvuutta toteamalla, että kielen käyttäminen ja tulkitseminen on olennainen osa yhteiskunnassa toimimista, joten koulutuksen tulee turvata monipuolinen ja tilanteinen kielellinen osaaminen (ks. The Australian Curriculum). Samoin Euroopan neuvosto on toiminut aktiivisesti linjatakseen kielen roolia koulutuksessa laajamittaisen *Language in Education – Language for Education* -hankkeen muodossa. Hankkeessa on mm. järjestetty opetussuunnitelmatyötä tukevia seminaareja, joissa on tarkasteltu kielen roolia koulutuksessa. Euroopan neuvoston kielipoliittisen jaoston verkkosivuilla on saatavilla useita seminaariesitelmiä ja raportteja aiheeseen liittyen (ks. esim. Thürmann 2012).

Monilukutaidon ja kielitietoisuuden edellytyksistä

Tämän teemanumeron artikkeleissa esiintyy kaksi avainkäsitettä, *monilukutaito* ja *kielitietoisuus*, jotka ovat myös käynnissä olevan opetussuunnitelmatyön ytimessä. Artikkelit avaavat erilaisia näkökulmia näihin

käsitteisiin ja valottavat niiden käytännön vaikutuksia tulevaisuuden opetustyöhön. Ne nostavat esiin myös keskeisiä ja toisiinsa kytkeytyviä teemoja, joita ilman tavoite kielitietoisesta koulusta voi jäädä puolitiehen. Näitä ovat pedagoginen uudistuminen, oppiainerajat ylittävä yhteistyö eli integroiva opetus, yhteistoiminnallisuus ja yhteisöllisyys, kielitietoisen koulun ymmärrys erilaisten tekstien ”kieliopista” sekä eri toimijoiden vastuunjako.

Opetussuunnitelman kehittäminen tähtää siihen, että suomalainen koulu- ja opetustyö pystyy jatkossakin vastaamaan yhteiskunnan muuttuviin tarpeisiin. Uuden opetussuunnitelman perusteluonnoksessa pureudutaan ensisijaisesti opetuksen pedagogisiin käytänteisiin ja siihen, että hyväksi todettuja käytänteitä on voitava tarkastella kriittisesti ja avoimin mielin. Siten voidaan arvioida, mikä toimii ja tukee opettajien ja oppilaiden mielekästä ja luovaa toimintaa ja mikä puolestaan haittaa tai hidastaa sitä. Kuten **Minna-Riitta Luukka** tuo artikkelissaan esille, uudet opetussuunnitelman perusteet tarjoavat ennen kaikkea uusia mahdollisuuksia pedagogiselle uudistumiselle. Pedagogisten uudistusten toteuttamiseksi on kuitenkin tärkeää, että opetussuunnitelman perusteissa nostetut kehityslinjat löytävät tiensä myös kuntatason opetussuunnitelmiin.

Artikkeleissa nostetaan yhdeksi keskeiseksi pedagogisten käytänteiden uudistamisen kohteeksi oppiainerajat ylittävä opetus, eli mahdollisuus oppia laajoja temaattisia kokonaisuuksia. Tällöin yksittäisten oppiaineiden sisältöjä voidaan nivoa toisiinsa. Integroiva opetus mahdollistaa siis maailman hahmottamisen yhtenäisempien kokonaisuuksien kautta. Perehtyminen tiettyyn aiheeseen monesta näkökulmasta ja erilaisia työskentelytapoja hyödyntäen luo myös edellytykset oppilaiden itseohjautuvuudelle, ongelmanratkaisukyvylle, opittujen asioiden monipuoliselle soveltamiselle ja luovuudelle. Tällainen oppiainerajat ylittävä opetus auttaisi oppilaita tulemaan tietoisemmiksi eri oppiaineiden tavoista käyttää kieltä sisältöjen tuottamiseen ja esittämiseen, kuten **Minna Harmanen** tuo artikkelissaan esille.

Integroiva opetus edellyttää systemaattista suunnittelua ja koko koulun läpileikkaavaa rakennemuutosta. Hyvin toteutettuna se haastaisi miettimään, millaisia tietosisältöjä oppilailta edellytetään: olisiko vähemmän tietoa parempi silloin kun pureudutaan aiempaa syvällisemmin tiettyyn teemaan ja samalla harjaannutaan erilaisiin tiedon hankkimisen ja tuottamisen käytänteisiin? Opettajien näkökulmasta se lisäisi tarvetta suunnitella temaattisia kokonaisuuksia tiiviissä yhteistyössä kollegoiden kanssa, mutta samalla se mahdollistaisi uusia yhteistoiminnallisuuden ja yhteisöllisyyden muotoja. Tämä siis tarkoittaisi sitä, että kunkin oppiaineen eritellyt näkökulmat ja opetussuunnitelman suositukset otettaisiin huomioon samalla kun luotaisiin teemakohtaiset tavoitteet.

Jotta opettajat voivat irtaantua tutuista omien oppiaineidensa kehyksistä, koulun tulee kannustaa heitä etsimään ja löytämään uusia ulottuvuuksia oman oppiaineensa sisältöihin ja niiden opettamisen tapoihin. Opettajilta tämä vastaavasti edellyttäisi sekä ennakkoluulottomuutta muiden oppiaineiden sisältöjä kohtaan että kriittistä omien ja kollegoiden opetuskäytänteiden uudelleen arviointia. Miksi opetan tämän asian juuri näin juuri tässä kohtaa? Voisiko tämän opettaa toisin, ehkä ilman valmista oppimateriaalia ja nivottuna toisen oppiaineen vastaavanlaiseen ilmiöön? Ylipäätään koulun rakennemuutos edellyttäisi opettajilta sukeltamista oppiaineiden välisten, jaettujen ilmiöiden maailmaan, jossa oppiainekohtaiset kielenkäytön tavat nostetaan ohjatusti sekä opettajien että oppilaiden tietoisuuteen. Luonnollisesti tällaiset rakenteita ja ajattelutapoja haastavat muutokset tulisi huomioida niin täydennyskoulutuksessa kuin opettajankoulutuksessa ja näiden uudenlaisessa toteuttamisessa. **Eija Aalto** valottaa artikkelissaan, miten kielitietoisuuden lisäämistä voidaan harjoittaa jo opettajankoulutuksessa yli oppiainerajojen ja miten samalla voidaan kehittää opettajien yhteistoiminnallisuutta ja harjoitella integroivaa opetusta.

Teemanumeron artikkeleissa nousee vahvasti esiin myös se, että eri kontekstit ja tiedonalat edellyttävät omanlaistaan kieltä ja ”kielioppia”. Ensinnäkin eri oppiaineilla on omat kulttuuriset käytänteensä ja tiedonmuodostuksen tavat, jolloin on eri asia esimerkiksi ”puhua fysiikkaa” (Viiri 2013) kuin vaikkapa

puhua historiaa. Sen lisäksi kieltä käytetään opetuksessa eri tavoin erilaisissa toiminnoissa: ajatusriihimäinen ryhmätyötilanne vaatii erilaista kielenkäyttöä kuin vaikkapa argumentoiva essee tai suullinen esitelmä. Tekstit (niin puhutut, kirjoitetut kuin kuvalliset) ja niiden tuottamisprosessit vaihtelevat käyttötarkoituksen ja -ympäristön mukaan. Teemanumerossa tarkemmin käsiteltävä monilukutaidon käsite liittyy vahvasti monipuoliseen teksti- ja kielikäytänteiden hallintaan. Koulun tehtävänä onkin valmentaa oppilaita tiedostumaan kielen mukautumisesta tilanteittain ja käyttötarkoituksittain ja tukea heidän kielellistä ketteryyttään. Samoin koulun tehtävänä on varmistaa, että oppilaat saavat tarvittavat kielelliset pohjavalmiudet sekä jatkokoulutusta että työelämää silmällä pitäen.

Teemanumeron artikkeleissa kaikuu myös huoli siitä, että kielitietoista koulua ja monilukutaitoon valmentamista ei miellettäisi vain äidinkielen ja kirjallisuuden tai laajemmin kielten opettajien tehtäväksi, vaan vastuun kielitietoisuuden edistämisestä tulisi olla kaikkien koulussa toimivien yhteinen asia. Jo opettajankoulutuksessa opiskelijoille tulee tarjoa välineitä työstää omaa kielitietoisuuttaan erilaisten opetuskokeilujen kautta ja opettajana toimiville vastaavasti erilaisten täydennyskoulutusten kautta. Kielitietoisen näkökulman omaksuminen kun ei ole mikään suoraviivainen prosessi: se vaatii aikaa ja usein myös oman ajatusmaailman syvällistä reflektointia ja muutosta. Onkin tärkeää korostaa sitä, että opettajat yksinään eivät voi ottaa tehtävästä vastuuta, vaan jokaisen kouluympäristössä työskentelevän on osallistuttava tähän, oli kyseessä sitten terveydenhoitaja, koulukuraattori tai talonmies.

Isona kysymysmerkkinä kielitietoisen koulun ja monilukutaidon käsitteistä keskustellessa nousee tunnekielen rooli: onko se unohtunut kaiken OPS-työn keskellä? Monilukutaidon käsitteeseen voidaan nimittäin sisällyttää myös toisten ihmisten lukemisen ja heidän tunteidensa ymmärtämisen taito sekä valmius kohdata erilaisia tunteita vuorovaikutuksessa, ei vain perinteisten tekstien lukemisen ja tuottamisen taitoa. **Jorma Pollari** kritisoikin artikkelissaan nykykoulua tunnekielen unohtamisesta ja nostaa esiin sen, että onnistuakseen kielitietoisuuden edistäminen ei voi perustua vain tieto- ja tiedonalapohjaiseen ajatteluun ilman huomiota oppilaan ja opettajan kohtaamisen laatuun. Jokainen koulun työntekijä on vastuussa siitä, että oppilaat saavat mahdollisuuden aitoihin kohtaamisiin, joissa vallitsee toisen ihmisen tasa-arvoinen kohtelu sekä kuuntelemisen ja välittämisen jalo taito. Kuten OPS-luonnoksessa (2014, s. 5) todetaan, vain ”välittävä ja arvostava vuorovaikutus rohkaisee oppilasta ilmaisemaan ja pohtimaan hänelle merkityksellisiä asioita.”

Toivomme tämän teemanumeron herättävän keskustelua kielitietoisen koulun ja monilukutaidon olemuksesta. Artikkelit antavat myös hyvän kokonaiskäsityksen siitä, millaisia haasteita ja mahdollisuuksia koulu- ja opetustyölle aikaisempaa kielitietoisempi ote asettaa.

Kirjoittajista Tarja Nikula on soveltavan kielentutkimuksen professori Soveltavan kielentutkimuksen keskuksessa, ja Leila Kääntä tutkijatohtori Kielten laitoksella Jyväskylän yliopistossa.

Lähteitä

Luonnos perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiksi 2014. http://www.oph.fi/download/146131_Luonnos_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteiksi_VALMIS_14_11_2012.pdf

The Australian Curriculum. http://www.australiancurriculum.edu.au/

Thürmann, E. 2012. Subject literacies and the right to quality education for democratic citizenship and participation. Raportti, joka on esitelty Euroopan neuvoston kielipoliittisen jaoston seminaarissa

Strasbourgissa, 27.–28.9.2012. www.coe.int/lang

Viiri, Jouni. 2013. Puhutko fysiikkaa? Esitelmä Jyväskylän yliopiston Kielikampuksen järjestämässä seminaarissa ’Kieli kaikkialla koulussa – tietoa, taitoa, toimintaa’, 12.4.2013